

اولین ماه پاییز و این همه جشن!

فصل پاییز به نام‌های «پادیز، پادیز، خزان» نیز در ایران باستان شناخته شده است. نام پسین یا تیرماه در ادبیات فارسی و از جمله شاهنامه فردوسی به همه فصل پاییز اطلاق شده و امروز نیز در تاجیکستان و شمال افغانستان ادامه دارد. از آنجایی که ایرانیان در طول سال روزهای بسیاری را جشن می‌گرفتند این جشن‌ها در پاییز و به ویژه ماه مهر نیز برگزار می‌شده است.

فصل پاییز به نام‌های «پادیز، پادیز، خزان» نیز در ایران باستان شناخته شده است. نام پسین یا تیرماه در ادبیات فارسی و از جمله شاهنامه فردوسی به همه فصل پاییز اطلاق شده و امروز نیز در تاجیکستان و شمال افغانستان ادامه دارد. از آنجایی که ایرانیان در طول سال روزهای بسیاری را جشن می‌گرفتند این جشن‌ها در پاییز و به ویژه ماه مهر نیز برگزار می‌شده است.

جشن میتراکانا، سال نو هخامنشی، مهرگان

به گزارش خبرنگار فرهنگ ایسنا، جشن میتراپی در ستایش و گرامیداشت میترا در نخستین ماه سال هخامنشی برابر با مهر ماه و در زمان‌های بعدتر در روز شانزدهم مهرماه برگزار می‌شده است. ابوریحان بیرونی از این روز با عنوان «نیم سرده» (نیمه سال) نام برده است. جشن «مهرگان» نیز در اصل در چنین روزی بوده که بعدها به شانزدهم مهرماه منتقل شده است. در ادبیات کهن پارسی نیز همواره جشن مهرگان با نخستین روز فصل پاییز برابر دانسته شده است.

این روز در زمان هخامنشیان روز آغاز سال نو نیز بوده است. امروزه نیز سنت کهن آغاز سال نو از ابتدای پاییز با نام «سال ورز» در تقویم محلی کردان مکرّی مهاباد و طایفه‌های کردان شکری باقی مانده است. در تقویم محلی پامیر (در دوناخیه ونج و خوف) از نخستین روز پاییز (تیرماه) با نام نوروز «تیر ماه» یاد می‌کنند. آغاز پاییز به عنوان آغاز سال نو زراعی همچنان در میان کشاورزان رایج است.

جشن مهرگان قدمتی به اندازه‌ی ایزد منسوب به خود دارد. تا آنجا که منابع مکتوب موجود نشان می‌دهد دیرینگی این جشن دست کم به دوران فریدون باز می‌گردد. شاهنامه فردوسی به صراحت به این جشن کهن و پیدایش آن در عصر فریدون اشاره کرده است:

به روز خجسته سر مهرماه / به سر بر نهاد آن کیانی کلاه

طبق سروده‌ی فردوسی، زمان برگزاری جشن مهرگان در آغاز ماه مهر و فصل پاییز بوده است و این شیوه دست کم تا پایان دوره‌ی هخامنشی و احتمالا تا اواخر دوره‌ی اشکانی نیز دوام داشته اما از این زمان و شاید در دوره‌ی ساسانی، جشن مهرگان به شانزدهم ماه مهر منتقل می‌شود.

منسوب داشتن جشن مهرگان به نخستین روز ماه مهر در آثار دیگر ادبیات پارسی نیز دیده شده است. برای نمونه این بیت از ناصر خسرو که هر دو جشن نوروز و مهرگان را به هنگام اعتدالین می‌داند: نوروز به از مهرگان، گرچه هر دو زمانند، اعتدالی.

دلیل برگزاری جشن مهرگان در آغاز مهرماه و اصولاً نام گذاری نخستین ماه فصل پاییز به نام مهر، این است که در دوره‌هایی از دوران باستان و از جمله در عصر هخامنشی آغاز پاییز، آغاز سال نو بوده است و از همین روی نخستین ماه سال را به نام مهر منسوب کرده‌اند.

تثبیت آغاز سال نو هنگام اعتدال پاییزی با نظام زندگی مبتنی بر کشاورزی ایرانیان بستگی کامل دارد. می‌دانیم که سال زراعی از اول پاییز آغاز و در پایان تابستان دیگر خاتمه می‌پذیرد. قاعده‌ای که هنوز هم در میان کشاورزان متداول است و در بسیاری از نواحی فلات ایران جشن‌های فراوان و گوناگونی به مناسبت فرا رسیدن مهرگان و پایان فصل زراعی برگزار می‌شود. شاید بتوان شیوه‌ی سال تحصیلی امروزی را باقی مانده گاه شماری کهن میتراپی / مهری دانست.

جشن مهرگان در عصر هخامنشی در آغاز سال نو، یعنی در نخستین روز از ماه مهر برگزار می‌شده است در گزارش‌های مورخان یونانی و رومی از این جشن با نام «میتراکنه/میتراکانا» یاد شده است و نام ماه مهر در کتیبه‌ی میخی داریوش در بیستون به گونه‌ی «باگیادی‌یش» (با گیادی/بغیادی) به معنای احتمالی «یاد خدا» آمده است. «کتسیاس»، مورخ و پزشک اردشیر دوم پادشاه هخامنشی، نقل کرده است که در این جشن ایرانیان با پوشیدن ردای ارغوانی رنگ و همراه با دسته‌های نوازندگان به بادکوبه، مبداخته‌اند.

سفره جشن مهرگان

به گمان نگارنده، نقش گل‌های دایره‌ای شکل با دوازده و هشت گلبرگ در تخت جمشید می‌تواند نشانه‌ای از مهر باشد؛ چرا که در پیرامون ستاره‌ی قطبی (چه ستاره‌ی قطبی امروزی و چه باستانی) دوازده صورت فلکی تشکیل دهنده‌ی برج‌های دوازده گانه و نیز هشت صورت فلکی پیرا قطبی، در گردشی همیشگی‌اند.

فیثاغورث در سفرنامه‌ی منسوب به او شرح می‌دهد که پرستندگان ستاره‌های درخشان که آن را میترا می‌نامیدند، در غاری تاریک که چشمه‌ی آبی در آنجا جریان داشت و نقش صورت‌های فلکی بر آنجا نصب شده بود، حاضر می‌شدند و پس از انجام مراسم گوناگون که نقل نکرده، نانی می‌خوردند.

آن گونه که از گفتار ثعالبی در «عُزَر اخبار ملوک قُرس و سیرهم» دریافت می‌شود، گمان می‌رود که در زمان اشکانیان نیز جشن مهرگان با ویژگی‌های عصر هخامنشی برگزار می‌شده است.

زمان برگزاری جشن مهرگان در دوره‌ی هخامنشی و به احتمال قدیم‌تر از آن، در نخستین روز ماه مهر بوده و اکنون حدود دو هزار

جشنی است که به مناسبت خروج بنی اسرائیل از مصر و به یاد الطاف خداوند به قوم بنی اسرائیل در صحرای سینا برگزار می‌شود.

جشن مغوژتی (مغ‌کشان)

جشنی است هخامنشی در روز شانزدهم مهرماه که از جزئیات آن اطلاعی در دست نیست و ظاهراً به معنای مُغ‌کشان است.

جشن رام روزی (پیروزی کاوه و فریدون بر ضحاک)

این جشن 21 مهرماه برگزار می‌شده است. روز غلبه‌ی کاوه و فریدون بر ضحاک. نام خوارزمی این جشن و روز را ابوریحان بیرونی «رام روچ» ثبت کرده است.

در این گزارش از مطالب کتاب «جشن‌های ایران باستان» نوشته محمد حسین موسوی و «جشن‌های فراموش شده ایران باستان» به نگارش بهروز بیگوند استفاده شده است.